MAIŠIAGALOS PILIAKALNIO TYRINĖJIMAI 1972 IR 1973 M.

REGINA KULIKAUSKIENĖ

Maišiagalos piliakalnio tyrinėjimai, pradėti 1971 m., buvo toliau tęsiami 1972 ir 1973 m. Pirmųjų metų tyrinėjimų rezultatai jau yra trumpai paskelbti spaudoje [1], todėl šioje informacijoje bus paliesti išimtinai pastarųjų dvejų metų darbai. Tyrinėjimai vykdyti LTSR MA Istorijos instituto, vadovaujant autorei [2].

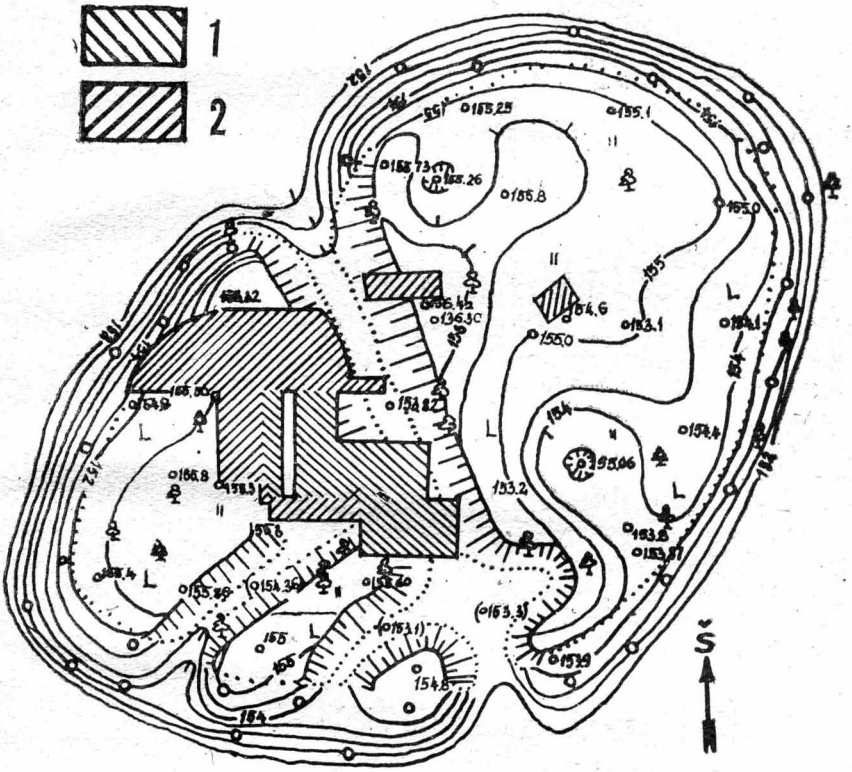

3 pav. Maišiagalos piliakalnio aikštelė: 1 — 1973 m. ištirti plotai, 2 — 1971 ir 1972 m. ištirti plotai.

[1] **R. Kulikauskienė,** Maišiagalos piliakalnio tyrinėjimai 1971 m.— Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais, V., 1972, p. 22—25; **R. Kulikauskienė,** Maišiagalos piliakalnio radiniai.—„Kultūros barai", 1971, Nr. 12, p. 64—65; Р. Волкайте-Куликаускене, Городище Майшягала.— Археологические открытия 1971 года, М., 1972, стр. 418—419.

[2] Vykdant tyrinėjimus, 1973 m. talkininkavo Istorijos instituto bendradarbė ist. m. k. O. Kuncienė. Be to, kiekvieną vasarą po vieną mėnesį ekspedicijoje dalyvavo Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto Lietuvos TSR istorijos katedros vyr. laborantė D. Bešėnienė, o 1972 m. ir tos pačios katedros docentas Pr. Kulikauskas.

1972 ir 1973 m. buvo toliau tyrinėjami piliakalnio aikštelėje 1971 m. užmatuoti I ir III plotai. Pagal reikalą jie buvo atitinkamai padidinti. Antai III plotas, 1971 m. apėmęs 130 m^2, 1972 m. buvo padidintas iki 200 m^2. Padidėjo ir I plotas: 1971 m. jis buvo 63 m^2, o 1972 m. jis praplėstas dar 30 m^2 šiaurės kryptimi. Tiesa, dalis jo buvo ištirta 1971 m., todėl 1972 m. ir 1973 m. I ploto tirta 70 m^2. Be to, 1973 m. buvo dar užmatuotas 81 m^2 IV plotas, kuriuo buvo sujungti I ir III plotai. Iš viso Maišiagalos piliakalnio aikštelėje ištirta 382 m^2. Kadangi aikštelė labai apardyta, ištirtasis plotas apima gana didelę jos dalį (3 pav.). Be to, pažymėtina ir tai, kad tirtų I ir iš dalies IV plotų gylis 1973 m. pasiekė 5,4 m, nes šiuose plotuose pats žemutinis kultūrinis sluoksnis aptiktas bemaž 5 m gylyje nuo dabartinio aikštelės paviršiaus.

III plotas galutinai ištirtas 1972 m. Jis apėmė šiaurės vakarinę aikštelės dalį iki pat didžiojo griovio, kertančio piliakalnio aikštelę pusiau iš šiaurės į pietus. Šiame plote aptiktas vienalaikis kultūrinis sluoksnis, kaip vėliau paaiškėjo, pats viršutinis. Jį sudarė akmenų grindiniai, suanglėję rąstai, degėsiai ir įvairūs radiniai. Atidengtos krosnies liekanos rodo, kad čia būta sudegusio pastato.

Akmenų grindiniai atidengti visame plote nuo kv. 7 iki 19 ir nuo kv. A iki K, tačiau glaudžiausias akmenų grindinys yra buvęs kv. D, E, F, G, H — 12—18. Čia būta gana stambių akmenų, jie gulėjo glaudžiai vienas šalia kito. Nuėmus akmenis, po jais, šalia ir tarp jų pasirodė suanglėjusių buvusio pastato rąstų liekanos. Vienas didelis suanglėjęs rąstas aptiktas šiaurės vakarinėje tiriamojo ploto dalyje kv. C, D, E — 6, 7. Jis buvo 2,3 m ilgio, 10—15 cm storio ir 15—22 cm pločio ir gulėjo šiaurės—rytų—pietvakarių kryptimi 210° kampu. Pietvakariniame tirto ploto kampe, kv. F—5, gulėjo du vienas į kitą atsirėmę stačiu kampu suanglėję rąstai. Labai daug suanglėjusių rąstų fragmentų, gulėjusių įvairiomis kryptimis, atidengta rytinėje tiriamojo ploto dalyje, ypač kv. 15, 16 — nuo A iki I.

Skyrium minėtinos krosnies liekanos, užėmusios gana didelę tirto ploto teritoriją. Jos buvo atidengtos kv. B, C, D, E — 8—11, tačiau pats pagrindas koncentravosi kv. 9, 10, 11 — C, D ir iš dalies įėjo į kv. E. Krosnies liekanas sudarė iki raudonumo sudegęs molis, smulkūs, nuo karščio suskeldėję akmenys, gausūs degėsiai bei suanglėję rąstai. Ši sugriuvusi krosnis slūgsojo tuoj po velėna, išsiskirdama neaukštu plokščiu kauburiu, padengtu nuo karščio suskeldėjusiais akmenimis. Padaryti piūviai parodė, kad jos dugnas buvo 1,25 m gylyje nuo piliakalnio aikštelės paviršiaus. Įdomu, kad, galutinai ištyrus III plotą ir išvalius perkasos dugną, iš dalies po krosnimi, iš dalies šalia jos aptiktos šešios 35×45 cm skersmens stulpavietės. Dalis jų, be abejonės, priklausė medinei krosnies konstrukcijai, kurioje, be horizontalių, būta ir vertikalių rąstų. Kad šios krosnies statyboje būta medžio konstrukcijos, matyti iš to, jog po iki raudonumo sudegusio molio ir suskeldėjusių

nuo karščio akmenų sluoksniu buvo gana storas degėsių sluoksnis. Ta proga reikia pažymėti, kad pečiai su mediniu pagrindu dūminėse pirkiose gerai žinomi iš etnografinių duomenų [3].

Matyt, nuo tos krosnies ir bus kilęs gaisras, sunaikinęs visą pastatą. Jo teritorijoje rasti radiniai daugiau ar mažiau paliesti ugnies. Šio ploto radiniai daugiausia koncentravosi aplink buvusią krosnį, kai kurie jų rasti po nuvirtusiais krosnies luitais. Antai kv. C—11 rastas geležinis dalgis, visai greta, kv. B—11,— geležinis piautuvas, kv. C—10, tarp degėsių,— kaulinė pajuodusi gražiai ornamentuota, greičiausiai peilio kriaunelė, kv. D—E—10 riboje — žalvarinė plokščia nuo ugnies smarkiai deformuota apyrankė ir kt. Krosnies teritorijoje koncentravosi šiame plote surasti suanglėję grūdai, ypač nemaža jų surinkta kv. C—9, 10 riboje. Čia pat netoli, būtent kv. E—10, 1971 m. rasta žalvarinės skardos apskrita, smarkiai apdegusi segė. Kv. B—11 rastas gana didelis skaičius daugiau ar mažiau apanglėjusių kaulų [4]. Ištyrus paaiškėjo, kad tai kiaulės kaulai, matyt, sudegusios gaisro metu, o kiek toliau nuo krosnies, kv. F—9, 10 riboje, nedidelėje duobutėje, rasti gaisro metu uždususios katės kaulai.

Iš kitų radinių minėtinas kv. H—8, 9 riboje, tarp akmenų, rastas molinis puodelis, pilnas suanglėjusių grūdų. Puodelis žiestas, gražiai profiliuotas, puoštas banguotine linija petelių srityje. Jo dugne įspaustas saulę simbolizuojantis ženklas. Puodelis savo forma, ornamentu ir ženklu dugne labai primena 1971 m. rastą panašų puodelį I plote. Abu jie buvo pilni suanglėjusių grūdų. Skirtumas tas, kad I plote rastame puodelyje buvo žieminiai rugiai, o 1972 m. III plote rastame puodelyje suanglėjusių grūdų tarpe vyravo vasariniai rugiai.

Kultūrinis sluoksnis šiame plote galutinai pasibaigė 1,2—1,6 m gylyje. Jis labai gerai išryškėjo tirto ploto sienose, kuriose buvo gauti piūviai. Šitame sluoksnyje ir jame tirto pastato teritorijoje 1971 m. aptikti reti žemdirbystės įrankiai: geležiniai dvidantės žagrės ir arklo noragai, geležinis kaplys, 3 geležiniai dalgiai ir 1 piautuvai, sudarą savotišką žemdirbystės įrankių lobį.

I plotas, kaip jau žinome iš 1971 m. ataskaitos [5], buvo užmatuotas labiausiai suardytoje pietinėje aikštelės dalyje, kuri buvo ištisai iškasinėta grioviais. Viršutinis kultūrinis sluoksnis, kuris ge-

---

[3] LTSR MA Istorijos instituto etnografijos sektoriaus archyvo kartotekos Nr. 12895, 18870—71, 18786 ir kt. Čia matome įvairiausių pečių su medžio konstrukcija, ypač šiuo atžvilgiu būdingas dūminės pirkios pečius Bikelių k., Utenos raj., Antano Gaižausko sodyboje. Tiesa, tai iš molio plūkti pečiai. Krosnis yra akmeninis pečius, kaip teigia kalbininkai (**K. Būga,** Rinktiniai raštai, t. II, Vilnius, 1969, p. 201—210; **Pr. Skardžius,** Lietuvių kalbos žodžių daryba, Vilnius, 1941, p. 13, 580, 581). Sprendžiant iš Maišiagalos piliakalnyje atidengtų krosnies liekanų, matyti, jog jos statyboje dar labai didelį vaidmenį vaidino akmenys, todėl ją ir vadiname „krosnimi".

[4] Kaulus ištyrė TSRS MA Archeologijos instituto mokslinė bendradarbė biolog, m. kand. V. Danilčenko.

[5] **R. Kulikauskienė,** Maišiagalos piliakalnio tyrinėjimai 1971 m., p. 23.

rai išryškėjo III plote, čia buvo visai suardytas. Tačiau 3,4—3,6 m gylyje nuo dabartinio aikštelės paviršiaus aptiktas nesuardytas kultūrinis sluoksnis, pavadintas viduriniuoju. Šis kultūrinis sluoksnis buvo pradėtas tirti 1971 m., tačiau galutinai ištirtas 1972 m. Be to, 1973 m. buvo išaiškintas ir ištirtas pats apatinis kultūrinis sluoksnis, aptiktas bemaž 5 m gylyje nuo dabartinio aikštelės paviršiaus.

1972 m., likviduojant 1971 m. atidengto sudegusio pastato liekanas, rasta dar daugiau suanglėjusių grūdų liekanų (dabar iš to ploto yra surinkta apie 75 litrus), suanglėjusių medinių indų, kuriuose laikyti grūdai, liekanų ir ypač daug gyvulių kaulų. Beje, 1972 m. buvo atidengti ištisi gyvulių griaučiai, gulėję įvairiomis kryptimis. Pilnai atidengti pavyko 12-os gyvulių griaučius, kiti kaulai buvo daugiau ar mažiau išblaškyti. Nustatyta, jog gyvuliai užduso gaisro metu. Prie kai kurių buvo išlikę net suanglėjusių vilnų pluoštų. Matyt, gyvuliai laikyti apsiausties metu kaip maisto atsarga. Didžiausioji rastųjų kaulų dalis — net 62,8% — avių ir ožkų. Antroje vietoje galvijų kaulai — 16,4% ir trečioje — kiaulių kaulai, sudarą 13,8%. Skaičiuojant vienetais, gautas toks vaizdas: avių buvo 20, ožkų — 6 ir 1 individas neaiškus. Galvijų buvo 6, kiaulių — 7, arklių — 2 ir šuo — 1. Iš to matyti, kad Maišiagaloje plačiai augintos avys. Įdomu, kad tame pačiame plote, kv. D—11, rastos geležinės vienanarės žirklės avims kirpti. Ištyrus suanglėjusias vilnas, konstatuota, jog avių vilna buvusi labai ilga — iki 12 cm ilgio. Iš to sprendžiama, jog būta ožkavilnių avių — tvirtomis ir patvariomis vilnomis. Labai nedidelė rastųjų kaulų dalis priklauso žvėrių kaulams, naminių gyvulių kaulai sudaro 99,23%.

Šiame plote 1972 m. rasta ir grūdų. Ištyrus juos, buvo papildyti 1971 metais gautieji duomenys. Dabar turime ryškų Maišiagalos apylinkėse augintų kultūrų vaizdą. Iš javų vyravo žieminiai rugiai. Antrą vietą užėmė kviečiai: jų rasta net trys rūšys. Toliau seka dviejų rūšių miežiai, mažiausiai rasta avižų. Labai didelį kiekį sudaro soros grūdai. Grikiai išsiskiria lygiais stambiais grūdais. Tyrusi Maišiagalos piliakalnyje rastuosius grūdus biolog. m. dr. E. Šimkūnaitė mano, kad Maišiagaloje rastuosius grikius reikia laikyti ankstyviausiais Lietuvoje. Labai didelę rastųjų grūdų dalį sudaro ankštiniai grūdai: lyšiai, vikiai, dviejų rūšių žirniai, pupos. Be to, čia rasta kanapių, kmynų, aguonų, balžos ir net garstyčių sėklų. Apskritai, vidurinio kultūrinio sluoksnio tyrinėjimai I plote davė labai daug vertingų duomenų žemdirbystės ir gyvulininkystės raidai pažinti.

Galutinai ištyrus šį sluoksnį, bandomosios siauros perkasėlės parodė, jog kultūrinis sluoksnis šiame plote eina gilyn. Kad čia dar turi būti senesnių sluoksnių, buvo matyti iš to, jog, galutinai likviduojant vidurinį kultūrinį sluoksnį, šalia vyraujančios žiestos keramikos ėmė rodytis pavienės puodų šukės brūkšniuotu paviršiumi. Dar gausiau brūkšniuotosios keramikos puodų šukių ėmė

rodytis bandomosiose perkasėlėse. Ir iš tiesų I ploto 4,7—4,9 m gylyje aptiktas pats žemutinis kultūrinis sluoksnis su brūkšniuotąja keramika. Jį sudarė juoda su degėsiais ir palyginti negausiomis šukėmis žemė. Po ja, jau šviesiame smėlyje, pietinėje tiriamo ploto dalyje, atidengta apie 10 stulpaviečių, labai ryškiai išsiskiriančių tamsesne žemės spalva, pasklidusių be jokios sistemos. Tačiau, be jų, keturios stulpavietės ėjo viena tiesia linija per visą tiriamą plotą šiaurės rytų—pietvakarių kryptimi. Čia stovėję įkasti stulpai buvo apdėti akmenimis, kurie aiškiai juosė išryškėjusias dėmes. Stulpavietės viena nuo kitos nutolusios per 2—2,5—3 m. Greičiausiai tai liekana kokios dalies pastato, priklausiusio pačiam apatiniam kultūriniam sluoksniui.

Radinių žemutiniame kultūriniame sluoksnyje labai nedaug. Tai puodų šukės brūkšniuotu paviršiumi, kai kurios jų puoštos gnaibytiniu raštu. Iš atskirų puodų fragmentų matyti, kad jų būta aštriabriaunių. Tai patvirtina kv. D, E — 10, 11 riboje rasta didesnė puodo dalis.

IV plotas ėjo pačiu didžiojo griovio, dalijusio aikštelę pusiau, vakariniu šlaitu. Jis buvo užmatuotas taip, kad sujungtų I ir III plotus. Jau 1971 m. tiriant šiuos plotus, buvo pastebėtas labai didelis aukščio skirtumas tarp kultūrinio sluoksnio, atidengto I ir III plotuose. Šių plotų sujungimas turėjo išaiškinti kultūrinių sluoksnių seką šiame piliakalnyje, taip pat patikslinti jų chronologiją. Atrodo, kad šis uždavinys buvo išspręstas.

Šiaurinėje tiriamojo ploto dalyje, prie pat III ploto, kv. 13— — 18 — I, K, L, 1,3 m gylyje atidengtas akmenų grindinys, III plote atidengto grindinio tąsa. Tai rodė grindinio situacija — ji buvo visai tokia pat kaip III plote. Buvo atidengtas pats viršutinis kultūrinis sluoksnis. Jis laikinai paliktas, užkirstas laiptais ir toliau kasta jau pusė ploto gilyn. Po šiuo viršutiniu kultūriniu sluoksniu ėjo gryno plūkto molio sluoksnis, kurį teko laužte laužti. Ir tik 3,1—3,3 m gylyje pasiektas žemesnis kultūrinis sluoksnis, kuris betarpiškai susisiekė su I ploto viduriniu kultūriniu sluoksniu. IV plote, kv. 20, 21, 22 — N, O, atidengti suanglėję rąstai, suvirtę čia stačiu kampu. Padarytame skersiniame kv. N piūvyje jie išsiskyrė 20—25 cm degėsių juosta, kuri susiliejo su I ploto šiaurinėje sienoje išryškėjusiu viduriniu kultūriniu sluoksniu. Paaiškėjo, kad viršutinį ir vidurinį kultūrinį sluoksnį skyrė maždaug 2 m storio molio sluoksnis. Po degėsių sluoksniu žemė buvo ištisai susimaišiusi. Ją sudarė molis su degėsiais. Kasantis gilyn, vis dažniau ėmė rodytis puodų šukių brūkšniuotu paviršiumi. Šios susimaišiusios žemės sluoksnis — 1,3—1,35 m storio. Po juo pasiektas pats žemutinis kultūrinis sluoksnis, kuris susisiekė su tokiu pat sluoksniu I plote. 5,4 m gylyje pasiektas natūralus kalvos paviršius (4 pav.).

Išvados. 1971—1973 m. Maišiagalos aikštelėje ištirtas 382 m^2 plotas. Aikštelėje konstatuoti 3 ryškūs kultūriniai sluoksniai. Žemutinis kultūrinis sluoksnis aptiktas 4,7—4,9 m gylyje nuo dabartinio piliakalnio aikštelės paviršiaus. Jam būdinga brūkšniuo-

toji aštriabriaunė keramika, leidžianti jį datuoti pirmaisiais m. e. amžiais. Tuo metu, matyt, piliakalnį sudarė neaukšta kalva, greičiausiai be žymesnių įtvirtinimų. Jame gyvenusi bendruomenė apie I m. e. tūkstantmečio vidurį piliakalnį paliko, ir jis ilgą laiką buvo negyvenamas.

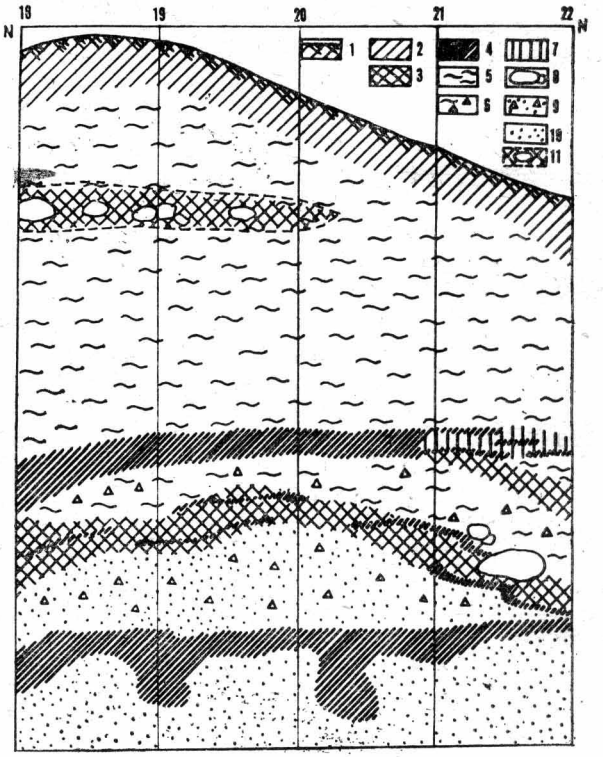

4 pav. IV ploto šiaurinio krašto piūvis: 1 — velėna, 2 — pilka žemė, 3 — juoda žemė, 4 — žemė su degėsiais, 5 — molis, 6 — molis su žvyru, 7 — perdegęs molis, 8 — akmenys, 9 — smėlis su žvyru, 10 — smėlis, 11 — viršutinis kultūrinis sluoksnis.

Iš naujo į piliakalnį atkreiptas dėmesys tik II tūkstantmečio pradžioje. Tuo metu jis buvo iš esmės pertvarkytas, padidintas ir sustiprintas. Matyt, tuo laiku piliakalnio papėdėje buvo iškastas griovys ir supiltas pylimas. Piliakalnio aikštelėje įrengta pilis tapo sunkiai prieinama priešui. Ją puldinėjo kryžiuočiai, kurių žygius mini rašytiniai šaltiniai, ir ji ne kartą degė. Labai ryškūs gaisro pėdsakai pastebėti viduriniame kultūriniame sluoksnyje, I plote, 3,4—3,6 m gylyje. Tai rodo ne tik sudegusio pastato liekanos, bet ir gausūs suanglėję grūdai bei gaisro metu uždusę gyvuliai. Tai neabejotinai maisto atsargų, laikytų pilies apsiausties metu,

liekanos. Pagal radinius šis sluoksnis datuojamas XIII—XIV a. Gal būt, gaisro liekanas galima sinchronuoti su buvusiu 1365 m. kryžiuočių žygiu į Maišiagalą, kuri tuo metu buvo visai sunaikinta.

Po pilies sunaikinimo piliakalnyje vėl buvo vykdomi didžiuliai pertvarkymo darbai. Tur būt, buvo pagilintas piliakalnį supęs griovys, iš kurio dalis žemių, tiksliau molio, buvo suvežta į piliakalnio aikštelę. Kaip minėta, vidurinį ir viršutinį kultūrinius sluoksnius skiria iki 2 m storio aiškiai suvežto plūkto molio sluoksnis, paslėpęs visas gaisro liekanas. Šie pertvarkymo darbai labiausiai palietė vakarinę piliakalnio dalį, kur kalva yra buvusi žemiausia. Po šių pertvarkymų turėjusi būti pastatyta dar galingesnė pilis, kurios egzistavimo pėdsakai aptikti pačiame viršutiniame kultūriniame sluoksnyje, tyrinėtame šiaurės vakarinėje aikštelės dalyje, 0,6—1,2 m gylyje nuo dabartinio aikštelės paviršiaus. Šis sluoksnis beveik visai sunaikintas, ypač pietinėje aikštelės dalyje, kuri ištisai iškasinėta didžiuliais grioviais. Šitame sluoksnyje rastos sudegusio pastato su krosnimi liekanos, geležiniai žemdirbystės įrankiai. Pagal radinius šis sluoksnis datuojamas XIV amžiumi ir XV amžiaus pradžia.

XV a. piliakalnis greičiausiai neteko gynybinės reikšmės, bet gyvenimas jame nenutrūko. Tai rodo rastas žalvarinis signetinis žiedas bei Jono Kazimiero 1665 m. moneta.

ARCHEOLOGINIAI TYRINĖJIMAI PUNIOJE 1972—1973 M.

JUOZAS MARKELEVIČIUS

Paruoštas Punios piliakalnio šlaitų sutvirtinimo ir teritorijos sutvarkymo projektas, kuriame numatyta sutvarkyti takus, įrengti laiptus į piliakalnį, užlyginti duobes piliakalnio aikštelėje ir pietvakarinėje jo pašlaitėje, įrengti panoraminę (apžvalgos) aikštelę vakarinėje piliakalnio aikštelės dalyje. 1972 m. Lietuvos TSR Kultūros ministerijos muziejų ir kultūros paminklų apsaugos valdyba įpareigojo Mokslinę metodinę kultūros paminklų apsaugos tarybą atlikti archeologinius tyrinėjimus tose vietose, kur darbų metu bus paliestas kultūrinis sluoksnis.

1972 m. buvo tyrinėjamas vakarinis piliakalnio aikštelės kampas [1], kur numatyta įrengti panoraminę aikštelę. Buvo ištirtas 61 m^2 plotas. Kultūrinio sluoksnio storis — 3,5 m. Pagal sluoksnių stratigrafiją ir radinius galima išskirti 3 žmonių veiklos piliakalnyje laikotarpius. Patys viršutiniai 0,7 m storio sluoksniai priklauso XVII—XVIII a., 0,7—3,3 m gylyje esą sluoksniai — XV—XVI a. ir 3,3—3,5 m sluoksniai — XIV a. bei ankstesniam laikotarpiui.

[1] 1958—1959 ir 1961—1962 m. piliakalnį tyrinėjo Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko universitetas, vad. — ist. m. dr. R. Kulikauskienė. 1958—1959 m. tyrinėjimų duomenys paskelbti knygoje „Iš lietuvių kultūros istorijos", t. III, V., 1961, p. 41—65.